

Devolder J. 16.10.90

Libellenwaarnemingen in Joegoslavië en Griekenland, juli-augustus 1989 (Odonata)

Johan DEVOLDER

Résumé. Observations d'Odonates en Yougoslavie et en Grèce, juillet-août 1989 (Odonata)

La partie orientale de l'Europe, et en particulier les Balkans n'ont pas été beaucoup étudiées en ce qui concerne les libellules. Au cours d'un voyage en Yougoslavie et en Grèce, 38 espèces d'Odonates furent observées, dont une nouvelle pour la faune de Grèce continentale (*Ceragrion tenellum*). Nous avons trouvé 4 localités nouvelles de *Hemianax ephippiger*, et la reproduction de cette espèce migratrice en Grèce est confirmée.

Abstract. Observations of dragonflies in Jugoslavia and Greece, July-August 1989 (Odonata)

It is well known that the eastern parts of Europe and particularly the Balkans are under-recorded areas concerning dragonflies. During a field trip to Jugoslavia and Greece, 38 species of dragonflies were observed, including one new for the Greek mainland: *Ceragrion tenellum*. Four new localities of *Hemianax ephippiger* were found, and one that was already known is confirmed as an important breeding place for this migratory species.

Devolder, J. : Leopoldstraat 59 bus 1, B-8580 Avelgem.

1. Inleiding

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de libellenwaarnemingen gedurende een reis naar Griekenland van 10 juli tot 9 augustus 1989. Tevens werden enkele waarnemingen verricht op doorreis in Joegoslavië. Beide landen zijn slechts weinig onderzocht wat libellen betreft en artikels hieromtrent zijn schaars : vandaar de publikatie van deze losse waarnemingen.

2. Voorbereiding en methode

Enkele van de meest recente artikels zijn die van GALLETTI & PAVESI (1983), HÄMÄLÄINEN (1983) en KEMP & KEMP (1985). Een uitstekend verslag is dat van E. & W. KAPPES (1985), met gedetailleerde waarnemingen van excursies in 1982, 1983 en 1984. De interessante onderzoeksgebieden werden o.a. op basis van dit verslag gekozen.

Voor zover de libellen niet op zicht herkenbaar waren, werden ze met een net gevangen en in de hand gedetermineerd met behulp van ASKEW (1988) en met een zelf samengestelde tabel op basis van o.a. D'AGUILAR et al. (1985) en AGUESSE (1968).

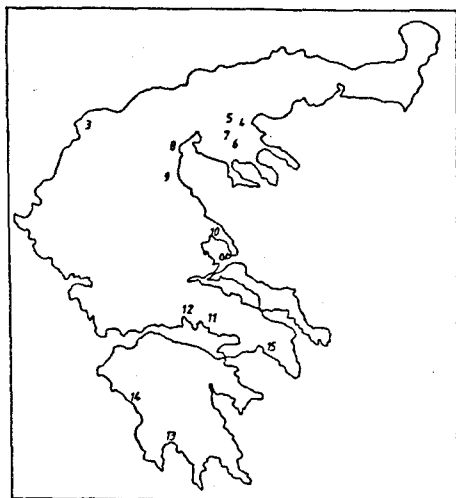
Exuviae werden slechts op toevallige wijze verzameld, waardoor vrijwel alle waarnemingen op imagines betrekking hebben. Met ondersoorten werd in dit verslag geen rekening gehouden, omdat men in de literatuur niet altijd eensgezind is voor wat status en kenmerken betreft.

3. Resultaten

In totaal werden 38 soorten waargenomen : 15 in Joegoslavië en 32 in Griekenland.

a) Lokaliteiten (zie kaart 1)

Hieronder wordt een overzicht gegeven met telkens de waarnemingsdata, de plaatsnaam en eventueel een korte biotoopbeschrijving. Indien enkel een

Kaart 1 : Griekenland met aanduiding van de lokaliteiten; zie de tekst voor de uitleg bij de verschillende nummers.

plaatsnaam vermeld wordt, betekent dit dat er in de nabije omgeving geen geschikt voortplantingsbiotoop gevonden werd. De eerste twee lokaliteiten bevinden zich een 60-tal km ten zuidoosten van Zagreb, Noordwest-Joegoslavië. De lokaliteiten in Griekenland werden aangeduid op kaart 1.

1. 10 juli: kleine, dichtbegroeide poel in de beboste omgeving van de Lonja-rivier tussen Sisak en Potok.
2. 10 juli: rivier Lonja tussen Sisak en Potok.
3. 13, 14 en 15 juli: Mikri Prespa-meer: oeverzone, rijk begroeid met riet en drijvende waterplanten.
4. 17 en 18 juli: voedselrijke beek die te Rendina uit het Volvi-meer stroomt; veel waterplanten; zandbodem.
5. 18 juli: Volvi-meer: eutroof; keibodem; geen verlandingszone.
6. 20 juli: bergbeekje te Paleokastron.
7. 20 juli: Apolonia: brede, traagstromende en ondiepe beek; lichtjes verontreinigd.
8. 22 juli: Aliakmon-delta: complex van kleine grachten en beekjes met vnl. brak water.
9. 23 en 24 juli: Olympus-gebergte te Litohoro: vrij snelstromende bergbeek met rotsbodem; geen waterplanten.
10. 27 juli: Makrirahi (Volos): in cultuur gebracht gebied.
11. 29 juli: archeologische site te Delphi.
12. 30 juli: station te Levadia.
13. 1 augustus: Kalamata.
14. 2 augustus: brede, traagstromende en voedselrijke beek vlakbij het meer van Kaiafas.
15. 4 augustus: Athene: tempel van Zeus.

b) Overzicht van de waargenomen soorten (zie tabel 1)

Tabel 1: Overzicht van de waargenomen soorten per lokaliteit. A: 1 ex.; B: 2 tot 5 ex.; C: 6 tot 20 ex.; D: 21 tot 100 ex.; E: 101 tot 500 ex.

Soorten	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>Calopteryx virgo</i> (LINNAEUS, 1758)						B			B						
<i>Calopteryx splendens</i> (HARRIS, 1782)		C		D					A						
<i>Lestes viridis</i> (VANDER LINDEN, 1825)				B											
<i>Lestes barbarus</i> (FABRICIUS, 1798)			A												
<i>Lestes virens</i> (CHARPENTIER, 1825)	C														
<i>Sympetma fusca</i> (VANDER LINDEN, 1820)			A												
<i>Platycnemis pennipes</i> (PALLAS, 1771)	B	C		E		C		C							
<i>Erythromma najas</i> (HANSEMANN, 1820)			D												
<i>Erythromma viridulum</i> (CHARPENTIER, 1840)	C		D	B	C										
<i>Coenagrion puella</i> (LINNAEUS, 1758)	C														
<i>Cercion lindenii</i> (SÉLYS, 1840)			B		B									C	
<i>Enallagma cyathigerum</i> (CHARPENTIER, 1840)			B												
<i>Ischnura elegans</i> (VANDER LINDEN, 1820)	B		C	C	C		B	C						C	
<i>Ischnura pumilio</i> (CHARPENTIER, 1825)	A														
<i>Ceriatrigon tenellum</i> (VILLERS, 1789)				B											
<i>Aeshna mixta</i> (LATREILLE, 1805)				A					D			A			
<i>Aeshna affinis</i> (VANDER LINDEN, 1823)	A							B							
<i>Aeshna isosceles</i> (MÜLLER, 1767)								A							
<i>Anax imperator</i> (LEACH, 1815)			B												
<i>Anax parthenope</i> (SÉLYS, 1839)			B		B			B		A	A				
<i>Hemianax ephippiger</i> (BURMEISTER, 1839)								D	A	A	A				A
<i>Caliaeschna microstigma</i> (SCHNEID., 1845)									A						
<i>Onychogomphus forcipatus</i> (LINN., 1758)			C	C											
<i>Lindenia tetraphylla</i> (VANDER LIND., 1825)					C										
<i>Cordulia aenea</i> (LINNAEUS, 1758)			B			A									
<i>Somatochlora metallica</i> (VANDER L., 1825)	A														
<i>Libellula fulva</i> (MÜLLER, 1764)				B					A						
<i>Libellula depressa</i> (LINNAEUS, 1758)	A														
<i>Orthetrum albistylum</i> (SÉLYS, 1848)	B	C						C							
<i>Orthetrum brunneum</i> (FONSCOL., 1837)	A		B				D								
<i>Orthetrum ramburi</i> (SÉLYS, 1848)				D	C								A		D
<i>Crocothemis erythraea</i> (BRULLÉ, 1832)			C	B	C										C
<i>Sympetrum sriolatum</i> (CHARPENTIER, 1840)	B														
<i>Sympetrum vulgatum</i> (LINNAEUS, 1758)					A				A						
<i>Sympetrum meridionale</i> (SÉLYS, 1841)			D	A											
<i>Sympetrum foncolombei</i> (SÉLYS, 1840)			C					E				B		C	
<i>Sympetrum sanguineum</i> (MÜLLER, 1764)	B		B											B	

1. Small pond nr the Lonja k., between Sisak and Potok (July 10, 1989)
 2. Lonja River, between Sisak and Potok (July 10, 1989)
- (A) 1 individual, (B) 2-5 individuals, (C) 6-20 individuals

4. Bespreking van enkele interessante waarnemingen

Platycnemis pennipes (PALLAS, 1771)

In de Balkan komt de ondersoort *P. pennipes nitidula* (BRULLÉ, 1832) voor, die door DUMONT (1977) uitgebreid besproken wordt. De verschillpunten met de nominaatvorm worden duidelijk vermeld, maar enkel de combinatie van alle kenmerken kan zekerheid brengen. De kenmerken van de door ons geobserveerde exemplaren situeerden zich telkens tussen beide ondersoorten, zodat we niet met zekerheid de ondersoort konden bepalen.

Ceriagrion tenellum (VILLERS, 1789)

Een vijftal exemplaren werd waargenomen bij een kleine poel nabij de beek die te Rendina uit het Volvi-meer stroomt. Voor wat Griekenland betreft, vermeldt ASKEW (1988) deze soort enkel voor Kreta, en ook in de geraadpleegde artikels wordt *C. tenellum* nergens vermeld, zodat dit waarschijnlijk een eerste waarneming is voor het Griekse vasteland.

Hemianax ephippiger (BURMEISTER, 1839)

Enigszins verrassend zijn de vijf observaties van deze Afrikaanse soort, die slechts sporadisch in Europa waargenomen wordt. Behalve de waarneming in de Aliakmon-delta, betreft het telkens slechts één exemplaar. In Litochoro (Olympus-gebergte) vloog de soort in de schemering tussen een kleine zwerm met *Aeshna mixta*; in Makrirahi (Volos) kon tijdens een avondwandeling een mannetje zonder moeite met de hand gevangen worden. De waarneming in Athene vond daarentegen plaats rond de middag. Opvallend is de observatie te Levadia: tijdens een nachtelijke zoektocht naar gekko's vloog een mannetje *H. ephippiger* constant tegen een witte muur. ASKEW (1988) vermeldt inderdaad dat deze soort in de schemering vliegt en aangetrokken wordt door licht.

De interessantste waarneming is echter deze in de Aliakmon-delta: hier werden op 22 juli een dertigtal exemplaren waargenomen, waaronder minstens 20 pas gemetamorfoseerde: voldoende redenen om aan te nemen dat deze soort zich dus in Griekenland voortplant. In 1982 en 1983 werden in deze delta respectievelijk 2 en 4 tot 6 exemplaren waargenomen (E. & W. KAPPES 1985), maar uit deze observaties kon men niet met zekerheid besluiten dat de soort er zich ook voortplantte. Volgens ASKEW (l.c.) zijn slechts op enkele plaatsen in Zuid-Frankrijk, Spanje, Italië en Sicilië larven of jonge dieren waargenomen. Ook in Noord-Joegoslavië werd onlangs een nieuwe voortplantingsplaats ontdekt: op 31 juli 1989 werd te Kopacki Rit (omgeving Osijek) een pas uitgeslopen mannetje gevangen (O. DOCHY mond. med.).

Lindenia tetraphylla (VANDER LINDEN, 1825)

Enkel waargenomen rond het Volvi-meer, dat bekend staat als een belangrijke voortplantingsplaats voor deze lokale soort (VAN TOL & VERDONCK, 1988). E. & W. KAPPES (1985) vermelden de waarneming van meer dan 100 ex.; onze waarneming betrof slechts een vijftal volwassen libellen, een tiental exuviae en enkele pas uitgeslopen wijfjes. Dit zijn vrij late waarnemingen:

DUMONT (1977), die de ecologie van deze soort in Joegoslavië bespreekt, vond einde juli geen exuviae meer en vermoedt dat het uitsluipen vooral in juni plaatsvindt.

Cordulia aenea (LINNAEUS, 1758)

Twee vindplaatsen in Noord-Griekenland. E. & W. KAPPES (1985) vermelden 9 lokaliteiten. Niet alleen ASKEW (1988), maar ook D'AGUILAR et al. (1985), die nochtans zelfs bij zeer verspreide gegevens meestal een continu areaal aanduidt, laten op de verspreidingskaartjes Griekenland blanco!

Orthetrum ramburi (SÉLYS, 1848)

Deze nauw met *O. coerulescens* verwante soort werd telkens in vrij grote aantallen waargenomen. ASKEW (1988) vermeldt enkele gemakkelijk meetbare verschilpunten (lengte pterostigma en lichaamslengte). De gemiddelde waarde van de door ons gemeten pterostigmata bij een dertigtal dieren, nl. 3,2 mm stemt echter niet overeen met de opgegeven maximale waarde van 3 mm. Determinatie op basis van het copulatieorgaan bij mannetjes blijkt dus toch de moeilijkste, maar de beste methode.

Sympetrum vulgatum (LINNAEUS, 1758)

Volgens ASKEW (1988) komt deze soort in Griekenland slechts voor in het uiterste noordoosten. In de reeds vermelde artikels werden ook geen waarnemingen gemeld, zodat onze vindplaatsen ook hier een aanvulling vormen voor de verspreiding.

5. Besluit

Uit deze waarnemingen mag blijken dat ook bij een amateuristisch en niet-systematisch onderzoek nieuwe gegevens kunnen verzameld worden, vooral wat geografische verspreiding betreft. Het werk van ASKEW (1988) bleek zeer geschikt voor determinatie, maar men mag zich dus niet blind staren op de verspreidingskaartjes. Wanneer het determineren beperkt wordt tot de soort, is men naar onze mening in staat om vaak op het zicht een libel te herkennen. Voor probleemgevallen volstond in ons geval meestal een loepe met vergroting 10x.

6. Dankwoord

Hierbij dank ik Anny ANSELIN, die me welwillend de nodige artikels en reisverslagen bezorgde.

7. Bibliografie

- Aguesse, P., 1968. Les Odonates de l'Europe occidentale, du Nord de l'Afrique et des Iles Atlantiques. Faune de l'Europe et du Bassin Méditerranéen 4, Masson et Cie, Paris, 258 p.
- d'Aguilar, J., Dommanget, J.-L. & Préchac, R., 1985. Guide des Libellules d'Europe et d'Afrique du Nord. Delachaux et Niestlé S.A., Neuchâtel-Paris, 341 p.
- Askew, R.R., 1988. The Dragonflies of Europe. Harley Books, Colchester, England, 291 p.
- Dumont, H.J., 1977. Sur une collection d'Odonates de Yougoslavie, avec notes sur la faune des territoires adjacents de Roumanie et de Bulgarie. - *Bulletin et Annales de la Société royale belge d'Entomologie* 113 : 187-209.
- Galletti, P.A. & Pavesi, M., 1983. Su alcuni Odonati di Grecia. - *Giornale italiana di Entomologia* 1 : 247-260.
- Hämäläinen, M., 1983. Additions to the knowledge of the Odonata fauna of the island of Corfu, Greece. - *Notulae Odonatologicae* 2 : 25-26.

- Kappes, E. & W., 1985. Zusammenstellung der Libellen-Beobachtungen im Norden Griechenlands. Persoonlijk uitgegeven rapport: 1-128 + A-E.
- Kemp, R.G. & Kemp, G.S., 1985. Some records of Odonata from the departments of Halkidiki and Thessaloniki, Northern Greece. - *Notulae Odonatologicae* 2 : 75-77.
- Tol, J. van & Verdonk, M.J., 1988. The protection of dragonflies (Odonata) and their biotopes. *Nature and environment* series no. 38, Strasbourg.